

Kateřina VLASÁKOVÁ
Praha

Formát ústní zkoušky pro úroveň A1 v češtině

0. Nastínění problematiky

Těsně po vzniku referenčních popisů pro češtinu jako cizí jazyk začaly vznikat i zkoušky pro popsané úrovně. V současné době se předběžně testují nebo jít byly otestovány varianty pro úrovně A1, A2, B1 a B2, přičemž nespornou výhodou představuje fakt, že pro všechny tyto čtyři úrovně disponuje čeština referenčními popisy.

Na všech úrovních se prověřují čtyři základní řečové dovednosti: čtení, psaní, poslech s porozuměním a mluvení. Pro všechny úrovně byl stanoven jednotný formát testu: zkouška každé dovednosti obsahuje určitý počet úloh, ovšem jednotný počet úkolů (ke každé úloze se může vztahovat různý počet úkolů). Počet úkolů byl stanoven na 25. Každý správně zodpovězený úkol se hodnotí jedním bodem, maximum bodů získané v každé dovednosti je tedy 25. Každá dovednost pak představuje 25% celkového hodnocení zkoušky, přičemž kandidát musí uspět, tj. získat minimálně 17 bodů, v každé dovednosti.

Ve svém příspěvku se zaměříme na test pro úroveň A1, zejména na část věnující se ústní zkoušce. Nejprve se podíváme na formát zkoušky, poté uvedeme závěry, ke kterým jsme dospěli během předběžného testování a díky srovnávání našeho testu s testy jiných jazyků na odpovídající úrovni podle Společného evropského referenčního rámce.

1. Formát zkoušek na úrovni A1 pro jiné jazyky (se zaměřením na dovednost mluvení)

Při vytváření zkoušky z češtiny na úrovni A1 byla bohužel naše situace ztížena tím, že zatím neexistuje odpovídající test pro tuto úroveň

v angličtině, byli jsme tedy nuceni přihlížet k anglickému testu KET (*Key English Test*) pro úroveň A2. Anglické *Starters*, *Movers* (zhruba A1) a *Flyers* jsme nemohli brát v úvahu z toho důvodu, že se jedná o testy pro věkovou skupinu 7 až 12 (případně 13) let. Pořadavky a zaměření testu jsou tedy odlišné. Přesto je poučné se podívat na zkoušku dovednosti mluvit na úrovni o stupeň vyšší. Dvojice kandidátů je zkoušena 8–10 minut a plní dvě úlohy; při první vede rozhovor kandidát a tazatel, při druhé komunikují kandidáti mezi sebou.

Je ovšem možné porovnání s rakouskou zkouškou *Sprachkenntnisnachweis Deutsch* (SKN) a *Kompetenz in Deutsch 1* (KID 1), které odpovídají úrovni A1 podle Společného evropského referenčního rámce. Podobné srovnání se nabízí s německými zkouškami *Fit in Deutsch 1* (ovšem pro mládež ve věku 10–15 let), *Start Deutsch 1z* a *Start Deutsch 1*. Možné je ještě srovnání s francouzskou zkouškou DELF A1 (*Diplom élémentaire de langue française* A1).

Uvedme nyní základní charakteristiku některých dostupných testů pro úroveň A1. Pro KID 1 zabere ústní zkouška 10 minut a skládá se ze dvou úloh: nejprve se kandidát krátce představí, potom následuje dialog s tazatelem. U SKN se ústní zkouška nazývá *Mündliche Interaktion/Sprechen und Verstehen*, tedy *ústní interakce/mluvení a porozumění*. Ve třech úlohách se zkoumá kandidátova schopnost komunikovat v běžných denních situacích v rámci „základní úrovně“. Kandidát má pohovořit o sobě, popsat situaci či obrázek (zde můžeme polemizovat o tom, zda se jedná o běžnou denní situaci) a vést krátký rozhovor s tazatelem.

U *Start Deutsch 1* se jedná o ústní zkoušku v délce 15 minut a o třech úlohách, v první se kandidát představuje, ve druhé říká o informacích a poskytuje je (za pomoci obrázků), ve třetí reaguje na danou situaci. Není bez zajímavosti, že se jedná o zkoušku ve skupině o nejvýše čtyřech kandidátech.

Pro DELF A1 se počítá na ústní zkoušku 5 až 7 minut (plus deset minut na přípravu), kandidáta čekají tři úlohy a může dosáhnout nejvýše 25 bodů (stejně jako v ostatních dovednostech). Nejprve

hovoří kandidát o sobě, pak klade otázky a nakonec předvede simulovaný dialog.

Je třeba si ovšem uvědomit, že situace v češtině se značně liší od velkých jazyků. Tam jistě můžeme očekávat velkou specializaci (např. testy pro mládež, odstupňované podle věku, pro přistěhovalce – např. německý *Start Deutsch 1* z a rakouský *SKN 1* atd.). Velmi jasně hovoří čísla: např. testy *Cambridge Young Learners (Starters, Movers a Flyers)* v roce 2002 konalo 260 tisíc dětí z 55 zemí a toto číslo stále roste, zkoušky KET (A2, v angličtině nejnížší úroveň, která se testuje u dospělých) se v roce 2004 zúčastnilo 56 tisíc kandidátů z 60 zemí (75% bylo osmnáctiletých či mladších). Taková specializace testů je v češtině teprve výhledem do budoucna.

Za velmi přínosné považujeme informační dotazníky, které kandidáti před zkouškou u některých testů (např. KET) vyplňují. Tvůrci testů tak mají přehled o tom, jaká je skladba zájemců o testy (např. co se týče národnosti, mateřského jazyka, věku, pohlaví, jaké jsou důvody pro zapsání se na zkoušku, jaká je dostupnost materiálů k přípravě na zkoušku atd.). Skladbě kandidátů lze potom přizpůsobit formát zkoušky.

U anglických verzí oceňujeme stručné popisy toho, co mají kandidáti zvládnout (např. u zkoušky KET jde o přehledy s názvy *Inventory of Functions, Notions and Communicative Tasks; Inventory of Grammatical Areas; Topics*)¹. Domníváme se, že takový stručný přehled by značně usnadnil práci našim examinátorům a mohl by inspirovat i tvůrce testů (jde vlastně o jakýsi přehledný „výťah“ z Rámce).

2. Pilotní verze zkoušky na úrovni A1 pro češtinu

Pilotní verze zkoušky dovednosti mluvit pro úroveň A1 respektuje hodnocení v ostatních úrovních, kandidát tedy může získat nejvýše 25 bodů. Kandidáti jsou zkoušeni ve dvojicích, zkouška dovednosti mluvit trvá nejdéle 15 minut a skládá se ze tří úloh. Examinátoři jsou dva,

¹ Soupis funkcí, pojmů a komunikativních úkolů, Soupis gramatických oblastí, Témata.

a to tazatel (či zadavatel) a hodnotitel. Na členy komise jsou pochopitelně kladeny vysoké nároky co se týče kvalifikace, zkušeností, absolvování školení apod.

Podobně očekáváme i odpovídající vybavení místnosti určené ke zkoušení (světlost, dobrá akustika, stůl odpovídající šířky, místo pro hodnotitele stranou atd.). V ideálním případě počítáme s pořízením videozáznamu či aspoň audiozáznamu každého kandidáta.

Všechna zadání jsou formulována česky, ovšem pochopitelně s přihlédnutím k dosažené jazykové úrovni studenta. (Např.: *Dobrý den. Posadte se prosím. Jmenuji se... To je můj kolega/moje kolegyně... a bude nás jenom poslouchat. A jak se jmenujete vy?*) Domníváme se proto, že je vhodné, aby se examinátor přesně držel předem připravených otázek a vyhnul se tak spontánnímu pouťívání slotitějších formulací, lexikálních jednotek atd., jejichž znalost nemůžeme na úrovni A1 očekávat.

První úloha vyplývá ze situace – každý student se nejprve s examinátorem seznámí (pozdrav, představení, vyjádření potěšení, že se poznávají) a zodpoví examinátorovy otázky týkající se ku příkladu rodiny, národnosti, profese/studia atd., např. *Máte bratra/sestru? Jste svobodný/svobodná? Máte děti? Umíte španělsky/anglicky/francouzsky...?*

Tento jednoduchý rozhovor by neměl přesáhnout 5 minut. Examinátor se nezapomíná chovat zdvořile, tj. zkoušeného pozdraví, uvede na místo a pokyne mu (s případným verbálním doprovodem, např. *Posadte se prosím*), aby se posadil, některé otázky doplňuje slůvkem *prosím* nebo *promiňte*, ale také vhodnými gesty. Examinátor se nesmí zapomenout představit, představí také zkoušejícího, který jen hodnotí a do zkoušky nezasahuje, případně vysvětlí studentovi, že kolega je bude jen poslouchat. Seznam možných otázek bude mít tazatel k dispozici před sebou, je ovšem potřeba, aby se předem seznámil s některými dostupnými údaji o kandidátovi (např. odkud pochází, zda pracuje či studuje atd.), které usnadní volbu otázek.

Při plnění druhé úlohy předloží examinátor studentovi obrázek nebo fotografii a klade jednoduché otázky, např. kde jsou ti lidé, co dělají, lze také vyzkoušet barvy apod.

Ve třetí úloze navodí examinátor určitou komunikační situaci pomocí příslušných materiálů (např. zjednodušený či zkrácený program kina, jednoduchou mapu města, zjednodušený jídelní lístek, cenovou nabídku z potravin) a klade zkoušenému otázky (např. který den můžeme jít do kina, který film chce vidět, v kolik hodin začíná film v pátek, který film je americký atd.). K hodnocení viz níže.

3. Hodnocení

V první verzi hodnotitel přiděloval zkoušenému maximálně 20 bodů podle 4 kritérií. Zadavatel hodnotil výkon zkoušeného celkově v rozmezí 0–5 bodů (viz tabulka 1²). Zkoušený mohl tedy být ohodnocen maximálně 25 body.

Hodnotitel posuzuje úroveň schopností:

1. Tvořit ucelené výpovědi, které odpovídají zadání; hodnotí se jejich délka a srozumitelnost,
2. Reagovat na otázky a další podněty k diskusi a tvořit tyto otázky a podněty,
3. Používat vhodnou a správnou slovní zásobu a jazykové struktury při plnění zadaných úkolů, v odpovědích na otázky; hodnotí se též rozsah (bohatost) slovní zásoby a jazykových (gramatických) struktur,
4. Vyslovovat srozumitelně a používat intonaci a větný přízvuk k dosažení komunikace.

Bylo by pochopitelně velmi přínosné, kdyby se podařilo zajistit nahrávání kandidátů. Věříme, že v budoucnu nám právě videozáznam či audiozáznam pomůže odhalit další nedostatky – nyní snad jen druhé, upravené – verze zkoušky.

² 0 bodů – zkoušený nebyl schopen učinit žádnou srozumitelnou výpověď; 2 body – za výkon odpovídající některým charakteristikám hodnoceným 1 bodem a některým hodnoceným 3 body v tabulce 1; 4 body – za výkon odpovídající některým charakteristikám hodnoceným 3 body a některým hodnoceným 5 bodů.

Tabulka 1. Hodnocení výpovědi zkoušeného

Kritérium	1 bod	3 body	5 bodů
1.	výpovědi jen ojedinele odpovídaly zadání	výpovědi většinou odpovídaly zadání	výpovědi vždy odpovídaly zadání
	schopen utvořit max. několik holých vět (2–3 slova)	většinou tvořil jednoduché (asi 5 slov), ale srozumitelné věty	použil i několik souvětí (a, protože, když)
2.	rozuměl a smysluplně reagoval jen na pár otázek	rozuměl a smysluplně reagoval na více než polovinu otázek	rozuměl a smysluplně reagoval na všechny otázky
	téměř nebyl schopen se zapojovat do diskuse	zapojoval se do diskuse, ale jeho reakce byly často neadekvátní	dával jednoduché podněty k reakci druhého zkoušeného, srozumitelně reagoval na jeho podněty
3.	slovní zásoba byla minimální a ne vždy správně použitá	slovní zásoba dostatečná pro stručné výpovědi, i když často použitá nevhodně	slovní zásoba umožnila bezproblémovou komunikaci
	nedodržoval ani základní gramatická pravidla, omezoval se jen na přítomný čas	použil alespoň dva slovesné časy, i když s četnými chybami, většinou bylo možno výpověď pochopit	dokázal používat základní slovesné časy (přít., min., bud.), způsobová slovesa
	časté chyby při používání jazykových /gramatických struktur, používání jednoduchých jazykových struktur	jazykové/gramatické struktury dostatečné pro stručné výpovědi/odpovědi, často použity nevhodně	téměř bezchybné používání jazykových/gramatických struktur, používání složitějších jazykových struktur
4.	výpovědi byly kvůli špatné výslovnosti většinou nesrozumitelné	časté chyby ve výslovnosti znesnadnily porozumění	občasné chyby ve výslovnosti neměly velký vliv na porozumění
	nedokázal pracovat s intonací a větným přízvukem	občas využil intonace a větného přízvuku (2–3x) k podtržení smyslu své výpovědi, i když ne vždy úplně správně	občas správně využil intonace a větného přízvuku (2–3x) k podtržení smyslu své výpovědi

V hodnocení se naše prvotní verze zkoušky shoduje s většinou dostupných testů (nejen) úrovně A1. Zkoušející jsou dva, přičemž první, tzv. tazatel či zadavatel, kandidáty zkouší, druhý, tzv. hodnoti-

tel, se věnuje pouze hodnocení a do zkoušení nezasahuje. Zdál se nám praktický systém hodnocení např. u zkoušky KET, kdy tazatel hodnotí celkový dojem, hodnotitel boduje gramatické struktury a šíři slovní zásoby, výslovnost a schopnost interakce. Tím se také sníží míra subjektivity při zkoušení. To byl jeden z hlavních důvodů, proč jsme tento ověřený model přijali.

Většina zkoušek (nejen) A1 používá také shodné bodování: nejvýše 25 bodů za každou dovednost, každá dovednost pak tvoří 25% výsledné známky (např. KET, DELF A1).

4. Pretestování

Doposud jsme měli možnost otestovat prvotní verzi, upravenou dle připomínek kolegů s bohatými pedagogickými zkušenostmi, pouze na malém vzorku studentů³. Přesto se podařilo odhalit některé nedostatky v ústní zkoušce (viz níže).

Bylo především nutné ověřit, jak jednotlivé úkoly fungují v praxi, zda je zadání srozumitelné (na nejnitřší úrovni generativního ovládní jazyka doporučujeme, aby měl tazatel otázky přesně zapsané a během zkoušení se jimi řídil), zda je podnět dostatečný a vyvolá skutečně produkci, zda kandidáti dostávají dostatek srozumitelných pokynů, aby úkol mohli adekvátně splnit, a zda jim je poskytnut prostor pro to, aby ukázali širší syntaktických struktur, lexika atd., které ovládli. K závěrům, ke kterým jsme dospěli, se vyjadřujeme níže.

5. Kvalitativní kritéria pro sestavování testů

5.1 Objektivita

Obsah ústní části zkoušky odpovídá úrovni A1 podle Společného evropského referenčního rámce. Byly stanoveny jednotné časové limity (pro řečovou dovednost v pilotní verzi 15 minut), způsob hodnocení (viz výše), způsob zadávání úkolů (v češtině, nikoliv v mateř-

³ U subjektivně hodnocených dovedností, tedy psaní a mluvení, může být vzorek potenciálních kandidátů nižší. Zatímco u objektivně hodnocených dovedností se počítá s minimálně 100–150 pretestovanými kandidáty.

ském jazyce, přesné formulace – vzhledem k tomu, o jakou úroveň dosažených znalostí se jedná), rozsah úkolů (původně tři úlohy s přesnou minutáží).

Objektivita při vyhodnocování testu v případě řečové dovednosti je zajištěna poměrně detailním popisem jednotlivých schopností. Dle našeho názoru přináší vyšší objektivitu také dvojí hodnocení: tazatel hodnotí celkový výkon, hodnotitel pak jednotlivé schopnosti. Tazatelé i hodnotitelé by měli absolvovat školení, jak hodnotit, jak chápat jednotlivá kritéria atd. Ani tak ovšem nelze vyloučit určitou míru subjektivity, lze ji pouze minimalizovat.

5.2 Validita

Test je validní, pokud skutečně testuje to, co je jeho cílem. Co se týče mluvení, na úrovni A1 by kandidát měl být schopen „domluvit se jednoduchým způsobem [...], umí klást jednoduché otázky a na podobné otázky odpovídat, inicializovat jednoduchá sdělení nebo na ně reagovat, pokud se týkají jeho/jejích základních potřeb, nebo jde-li o věci, jež jsou mu/jí důvěrně známy“ (*Společný evropský...* 2002, s. 76). U ústní části zkoušky se také ověří, zda kandidát „dokáže pochopit dotazy a pokyny, které jsou mu/jí adresovány [...] a dokáže se řídit jednoduchými pokyny“ (*Společný evropský...* 2002, s. 77).

Jednotlivé úlohy v naší pilotní verzi zkoumají, zda se kandidát „dokáže představit a použít základní pozdravy a výrazy pro loučení [...], dokáže porozumět každodenním výrazům, jejichž cílem je uspokojit základní potřeby konkrétního rázu, pokud chápavý mluvčí hovoří přímo k němu/ní, vyslovuje pomalu a zřetelně a výrazy opakuje“ (*Společný evropský...* 2002, s. 78). Dále „dokáže požádat lidi o různé věci a také lidem věci poskytnout, dovede používat číslovky, údaje o množství, cenách a času“ (*Společný evropský...* 2002, s. 82) – Představení se, základní pozdravy i loučení prověří tazatel vlastně ještě před samotným oficiálním začátkem zkoušky a při jejím zakončení a především v první úloze. Ve třetí úloze kandidát ukáže zbylé uvedené schopnosti. Druhá úloha se tedy ukázala jako nadbytečná, odpovídají bohatost lexika se nepřímě testuje v dovednostech čtení, psaní

a konec konců i během poslechu s porozuměním. Vynechání druhé úlohy by mohlo přispět i ke zkrácení času vymezeného pro ústní zkoušku, což považujeme na nejnižší úrovni generativního ovládnutí jazyka za vhodné.

Na úrovni A1 bychom dále neměli testovat komunikaci mezi dvěma kandidáty, neboť podle Referenčního rámce rozumí uživatel A1 tehdy, „pokud chápavý mluvčí hovoří přímo k němu/ní s jasnou výslovností, pomalu a podle potřeby opakuje patřičné části promluvy” (*Společný evropský...* 2002, s. 77). Takovou zřetelnou výslovnost a přizpůsobení tempa nemůžeme ovšem od spolukandidáta na úrovni A1 očekávat, proto je dle našeho názoru vhodnější, aby na této úrovni šlo o komunikaci mezi kandidátem a tazatelem, nikoliv mezi jednotlivými kandidáty.

Domníváme se tedy, že vzhledem ke zvýšení validity ústní zkoušky by bylo vhodné zkoušet kandidáty samostatně, nikoliv ve dvojicích, a zcela vynechat druhou úlohu.

Při ústní zkoušce by měla být vyloučena nutnost znalosti českých reálií, neboť takové otázky by mohly zvýhodnit některé kandidáty (např. pocházející z euro-amerického zázemí). Kandidát by ovšem měl prokázat základní sociokulturní kompetenci (pozdravy, vykání tazateli, vhodné oblečení atd.).

5.3 Reliabilita

Reliabilita, tedy formální spolehlivost testových výsledků, je vedle validity nejdůležitějším kritériem testu. Jak jsme ukázali výše, domníváme se, že zkouška dovedností mluvit odpovídá (v některých bodech teprve bude odpovídat po úpravách, které vyplynuly z pretestování) svým tematickým rozsahem, časovým rozsahem i komunikativními záměry testované úrovni.

5.4 Skórovatelnost

Domníváme se, že žádná z dovedností by neměla být zvýhodněna. Proto jsme se přiklonili k bodování jednotlivých dovedností 25 body, každá dovednost se podílí na výsledné známce 25%.

6. Závěrem

Věříme, že jsme ukázali, že příprava ústní části zkoušky na úrovni A1 vznikala podle přísných kritérií a za neustálého porovnávání s Referenčním rámcem. Její první verze byla předložena zkušeným pedagogům zabývajícím se češtinou pro cizince. V tomto bodě došlo k prvním změnám ve formátu zkoušky (např. sjednocení hodnocení). Pretestování zkoušky na úrovni A1 zatím proběhlo jen na malém vzorku studentů (řádově desítky), tento vzorek navíc nelze považovat za zcela reprezentativní ze dvou důvodů. Prvním je stejná mateřština kandidátů (ruština nebo kazaština), druhým je shodný věk a zaměření kandidátů (studenti ve věku 16–18 let). Přesto u této pretestování ukázalo slabší místa ústní zkoušky a povede k přehodnocení některých aspektů (např. zda zkoušet jednotlivě či po dvojicích, délka zkoušky, počet úloh) a vyvolalo řadu otázek či úprav, než dojde k druhému pretestování nové verze.

V neposlední řadě jsme si vědomi, že nás čeká ještě mnoho úkolů: pretestování upravené verze zkoušky, výběr reprezentativního vzorku potenciálních kandidátů, proškolení examinatorů, příprava dostatečného množství materiálů pro třetí (a popř. i druhou) úlohu. V neposlední řadě pak bude do budoucna třeba poskytnout potenciálním kandidátům možnost seznámit se se strukturou (celého) testu, s jeho staršími verzemi, případně si ho „nanečisto” vyzkoušet.

Literatura

- Cambridge Young Learners English Tests – Handbook*, 2003, University of Cambridge, Cambridge.
- Common European Framework of Reference for Languages: Language examining and test development*, 2002, Language Policy Division, Strasbourg.
- International English Language Testing System – English for international opportunity. Handbook. British Council*, 2005, IELTS Australia, University of Cambridge.
- KET – Key English Test Handbook*, 2005, University of Cambridge, Cambridge.
- Profil deutsch. Lagenscheidt KG*, 2005, Berlin a München.
- Relating Language Examinations to the Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEF) – Manual. Preliminary Pilot Version*, 2003, Language Policy Division, Strasbourg.